

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'yle

Aşk ile An Seyretmek

Belkıs İbrahimhakkıoğlu

SUFI
KİTAP

İÇİNDEKİLER

- 7 Önsöz
9 Ailedeki İzler
21 Erzurum'dan Tillo'ya Bir İrfan Yolculuğu
35 Evlilikler, Hanımlar, Ulu Kadınlar
43 Seyahatler, Mektuplar, Vuslatlar
55 Yıldızların Yere Ağdığı: Tillo
71 Geride Kalanlar, Nişâneler, Belgeler
75 Suretler, Sıfatlar, Hâller
93 Eserleri
111 Muhabbet
121 EKLER
123 Ek-1: Şiirler
151 Ek-2: Mektuplar
159 ALBÜM

Ailedeki İzler

İbrahim Hakkı Hazretleri'nin tokatları vardır...

İbrahim Hakkı Hazretleri'nin ismini ilk nasıl duydunuz, bir dede olarak nasıl hayatınıza girdi?

Herkes ana babasının, ninesinin eline doğar. Biz de sanki İbrahim Hakkı Hazretleri'nin eline doğduk. Kendimizi bildik bileli dedemiz hayatımızdaydı. Sürekli ailenin içinde dolaşan bir insandı. Geçmişte kalmış bir insan değildi. O kadar ki hayata ve dünyaya bakışımız onun sözleriyle yoğrulmuştu. Küçük yaşlarda, onun gözünden kendimize bakmayı, kendimizi sorgulamayı öğrenmiştik.

Bu neyin sorgulamasıydı?

Yolda gidiyoruz mesela, yanlış bir şey mi yaptık; sanki dedemiz de bizimle yürüyor da bizi bakışlarıyla şöyle bir uyarıyor. Üzerimizde onun manevi hâkimiyetini hissederdik. İlkokul çağlarında yere düşüp dizim zedelenince “Bir kusur işledim ki bu oldu” derdim mesela. Nasıl yerleşti bu? Büyüklerimiz oturup da uzun uzun İbrahim Hakkı Hazretleri'ni anlatmazdı bize, ama yine de bir şekilde ailenin bütününde bir “dede” fikri hep hâkimdi. Aile geniş bir aile, fertlerinin her birinin meşrebi farklıydı tabii. Dedemiz sanki aileyi derleyip toparlayan, yaşayan bir büyüktü hayatımız içinde. Zaman içerisinde bu sorgulama da farklılaşıyor. Şimdilerde bana olumsuz gelen bir

hususla, daha doğrusu tenkit edercesine baktığım bir meselede; “Hakk dostları olsa bunu nasıl yorumlardı acaba?” diye soruyorum kendi kendime. Böyle bir i hesaplaşması insanı kendine getiriyor. Kendinizi haklı çıkarmaksızın çok yönlü düşünmeye çalışıyorsunuz.

Enteresandır; sanki babalarımızdan daha çok ailemizin gelinleri sahiplenirlerdi onu. Bu ailenin gelini olmaktan onur duyarlardı. Ulu kayınpederleri sırtlarını dayadıkları muhkem bir kale gibiydi onlar için. Öyle bir saygıları vardı ki, büyüklere saygıyı ğrendikse bunda onların payı da büyüktür.

Bu saygının hayata yansıması nasıl oluyordu?

Babamların kuşağından bahsediyorum. Kendi annemden de, amcalarımızın hanımlarından da biliyorum. İbrahim Hakkı Hazretleri’nden bahsedilince sanki o odaya girmiş gibi toparlanırlardı. Kendilerini, sanki asıl onun gelini olarak addederlerdi. O yüzden de toplum içindeki davranışlarına, oturuşlarına kalkışlarına, kılık kıyafetlerine çok dikkat ederlerdi. Zaten kendi yapıları da yleydi. Bizim bakışımıza da çok etki etti bu tabii. Bir büyük dedenin ruhaniyetini hissettirdi. Mesela benim babaannem; adı Hafıye, ama Hafı Hanım derlermiş, dedemin anne tarafından da akrabası, işte bu babaannem çok mahfiyetkr bir hatunmuş. Evden çok az dışarıya çıkar, parmağının ucu dahi görünsün istemezmiş. Böyle bir hanım, mahallelerinde adı hafife çıkmış bir hanımın bahçesine kadar gider yemek gtrrmş düşünebiliyor musunuz? Kendisine, “Aman Hafı Hanım, ne yapıyorsun, böyle bir ailenin gelininin, yapacağı iç mi bu? Üstelik senin gibi Allah’tan sakınan biri için” diye ıkışanlara; “Ya açlıktan yapıyorsa, o zaman Allah hesabını yalnız ona değil bana da sorar” diye cevap veriyormuş.

Benzer bir hikye de annemle ilgili. Babam İskenderun’da gmrk memuru iken avluya bakan çok küçük bir evde oturuyorduk. Tabii memur maaşı öyle rahat evler kiralayacak durumda değil. O avluya bakan komşu evcikler de vardı. Bunların birinde geceleri barda çalışan  çocuklu bir kadın yaşıyordu. Kocası vaadlerle

kandırıp onunla evlenmiş ve onu İskenderun'a getirmiş. Kadıncağız başına gelecekleri ne bilsin, takılmış peşine. Nadan adam onu çocuklarıyla yüz üstü bırakmış ve ortalıktan yok olmuş. Kadının çekecek çilesi varmış, bir barda temizlik işi bulmuş, çalışmaya başlamış. İşte bu yüzden geceleri eve çok geç geliyormuş. Tabii çocuklar korkuyorlar, bazı geceler uyanır ağlarlarmış. Annem seslerini duyunca evden fırlarmış. Gider kadının evinin penceresi önünde oyalarmış çocukları, onlar tekrar uyuyana kadar da beklermiş. Rahmetli de çok mahfiyetkârdı, yemek yerken ağzının içi görünmesin diye eliyle ağzını kapatırdı. Aslında tanıdığım yengelerimin hepsi farklı güzel hasletlere sahipti. Ortak özellikleri aileye olan sadakatleriydi.

Ailenin bu kültürü günümüzde devam ettiriliyor mu?

Zamanın icapları değişiyor. Doğal olarak sonraki nesillerde çözümler oluyor. Bir de kişinin yapısıyla ilgili bir şey bu. Eğer kişinin idraki İbrahim Hakkı Hazretleri'nin ilim ve irfanını, hangi kaynaklardan beslendiğini kavrayacak derinlikte değilse yapacak bir şey yok. Bu durumdaki biri de zaten bir soyisim taşımanın ötesine geçemiyor.

Hazret'in kendisinden aile içerisinde nasıl bahsedilirdi, ismiyle mi veya "dede" diye mi?

Biz "hazret" derdik. Çünkü babamdan hep öyle gördük. Mesela Yunus Emre'ye "hazret" sıfatını bazen ilave etmeyebiliyoruz. Aslında etmek lazım. Saygısızlıktan değil bu tabii, kulak alışkanlığı, ama İbrahim Hakkı Hazretleri'ni "hazret" ilave etmeden anmadık hiç.

Babanızın ulu dedesine çok bağlı olduğu anlaşılıyor

Babam, dedesinden nasibini alanlardan biriydi. O nesil öyleydi. Sonraki nesil olarak biz o kadar olamadık, ama babalarımızın, amcalarımızın, halalarımızın kişiliğinde fark ettik o dünyayı. Dedenin kalan mirası çok şuurlu olarak değil ama hisle, sevgiyle onların kişiliğinde anladık. Onlar, dedenin kodlarını taşıyan semboller gibiydiler. Mesela Seniha Halamla oturmalarımızda gündem hep

İbrahim Hakkı Hazretleri olurdu. *Marifetname* baş ucu kitabıydı zaten. Tefe'ül edilirdi o kitaptan. Biliyorsunuz eskiden insanlar, içinde buldukları hâle, duruma bir cevap aramak için Kur'an-ı Kerim'in veya *Mesnevi*, *Gülistan*, *Bostan*, *Mantıkı't-Tayr* gibi kitapların herhangi bir sayfasını niyet ederek açar ve okurlardı. Buna tefe'ül denilirdi. Kimileri bunu fallâ karıştııyor. Oysa tefe'ülden maksat gelecekten haber almak değil, hikmetli sözlerden nasiplenmektir.

Halâm, dedikodudan rahatsız olan birisiydi; kazaen dünyevi bir şey konuşulsa yüz ifadesinden anlardık sıkıntısını. Aslında halâlarımın hiçbirini hoşlanmaz dedikodudan. Rahmetli Seniha Halâm sıkıntılı zamanlarında *Marifetname*'yi açıp tefe'ül ederdi. Hakikaten açılan sayfa da denk düşerdi, biz de ibret olarak dinledik. Bu bizim hayatımızın vak'a-yı âdiyesiydi yani. Büyüklerimizden doğrudan nasihat almadık, her şeyi dedenin dilinden dinledik. Menkıbelerini işittik.

Dedenizi tanımanızda çevrenizin nasıl bir katkısı oldu?

Bir aileden tanımak var, bir de çevreden. Çevre zaten bize çok hissettirdi. Birine bizi tanıttıkları zaman adımız çok defa zikredilmezdi. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin torunlarından Hakkı Efendi'nin kızı derlerdi mesela. Babama ulu dedemizin ikinci adını koymuşlardı, onun adı da Mehmet Hakkı idi. Ailede soydan gelen isimlere sık rastlanır. Osman, İbrahim Hakkı, İsmail Fehim, İbrahim Ragıp, Mehmet Şakir torunlara taşınan isimlerdir. Kızlarda da Fatma, Belkıs, Zeliha nesilden gelen isimlerdendir.

Onun torunu olduğumuzu öğrendiklerinde insanların bize bakışları değişiyordu. O zaman anlıyorduk ki bu önemli bir şey. Fakat bir utanma hissine de kapılıyorduk; "Bir güzel dede var, ama ben o insanların karşısında, o güzelliğe yakışır şekilde davranmazsam ne olur." Eğer yakından tanııyorlarsa bizim kim olduğumuz, kişisel gerçeğimiz onları o kadar ilgilendirmiyordu. Onlar için önemli olan mensup olduğumuz aileydi. Bize, aileye nispetle kıymet veriyorlar, bizi onların hürmetine seviyorlardı. Yakından tanıyanlar iyi

hâllerimizi aileyle ilişkilendiriyorlardı. Kusurlarımızı da gafletimize veriyorlardı. Ve o bakışlar da bizi değiştirmek zorunda bırakıyor-
du. Biraz yüksek sesle gülüp konuşuyoruz mesela, hemen sesimizi keserdik. Çünkü o bakışlar bizi edebe davet ederdi; “O dedeye layık davran!” ihtarında bulunurdu. Yani etraf da bize o dedenin torunu olduğumuzu hep hatırlatırdı. Bize karşı davranışlarında da hep büyük dedemizin hatırını gözettiklerini bilirdik, gösterdikleri saygı dedemize idi. Ne işimiz olsa, mesela bir devlet dairesinde işimiz mi var, soyadımızdan tanıyan olursa işimizi kolaylaştırırdı. Ama bu yüzden “biz neymişiz” duygusuna kapılmadık hiç. Aksine bu bizi ezdi, mahcup olduk. Çünkü o hürmetin asıl muhatabının kendimiz olmadığımız farkındaydık. Ailede gördüğümüz önemli özelliklerden biri de budur.

Böyle bir edebî ve muhasebenin yerleşmesinde ailenin büyük etkisi olduğu görülüyor. Öyle değil mi?

Büyüklerimiz bizi edep konusunda çok uyarırlardı. Bu uyarılar her daim kulağımızdaydı, zihnimizde edebî temsilcisi olarak halife Hazret-i Osman^(ra)’ın ismini yerleştirmişlerdi. İbrahim Hakkı Hazretleri’nin babasının ismi de Osman ve o da edebîyle maruf bir zat idi. O yüzden Osman isminin bizdeki karşılığı edep demektir. Onların hayatlarını dinlerken mahcubiyet duyardık, “Keşke o dünyaların insanı olabilsek” derdik. Çünkü biliyorduk ki açıkları kapı başkaydı ve biz şu hâlimizle o kapılardan kolay kolay geçemezdik. Geçmek için çok gayret etmemiz gerektiğini bilirdik.

Bir manevî miras var. Bu mirası taşımanın ne gibi sorumlulukları ve zorlukları var?

Elbette, keyfince davranamazsın. Çünkü bir aile ismi taşıyorsun. Bizim ailede bir inanç yerleşmiştir; derlerdi ki “İbrahim Hakkı Hazretleri’nin tokatları vardır, doğru yoldan saptığında tokatlanırsın, ikincide de tokatlanırsın, üçüncüde “Ne hâlin varsa gör!” kabilinden sizi terk ederler; onun için çok dikkatli olun, büyük yanlışlar yapmamaya gayret edin.” Bu uyarı içimize öyle yerleşmişti

ki, yaptığımız bir yanlışta başımıza sıkıntı gelince şükrederdik ki, dedemiz bize sahip çıkıyor. Bir yandan da, aman bu son uyarı olmasın diye korkardık.

Ahlaki noktada en çok emanete riayet, özü sözü bir olma, verdiği sözde durma, alışveriş meselelerine çok dikkat ederlerdi. Ailemizde çoğu kişi memurdu. Devlet malına çok hassastılar mesela. Devlet malı, vakıf malıyla özdeş bilinirdi, çünkü onda yetiminden, yoksulundan bütün bir milletin hakkı söz konusuydu. Hüthüt kuşuyla Hazret-i Süleyman^(as)'ın örneğini çok verirlerdi bu konuda. Hani Hüthüt kuşu Hazret-i Süleyman'ı saltanatını başına yıkmakla tehdit ettiğinde Hazret-i Süleyman bunu nasıl yapacağını sormuş, kuş da; "Gider vakıf arazisinden bir tutam toprak alır getirir sarayının tepesine koyarım" demiş ya, işte o kıssaya vurgu yaparlardı. Bu yüzden fakir fukaranın hakkı olan vakıf ve devlet malına hassas olmayı çok önemserlerdi. Haram yiyenin iflah olmayacağına imanları tamdı.

Hazret'in tokatları daha ziyade hak hukuk konularıyla ve edepli davranmayla ilişkilendirilirdi. Bir de hadsiz laflara çok kızarlardı. Büyükllerimiz dinî eğitimden geçmişlerdi, tekkelerde ve sohbet meclislerinde bulunmuşlardı. Eski eserleri çok iyi okurlardı; özellikle tasavvufi ve tarihî konularla ilgiliydiler. Akıllı kaydıran felsefeye itibar etmezlerdi; hikmet konuşurlardı. O konularda da hadsiz lafa çok kızarlardı. Ben şimdilerde meclislerde konuşuyorum ya, ama rahmetli babam olsaydı eminim "Haddini bil!" diye azarlardı beni. Çenemizi açıp ortalıkta konuşamazdık onların zamanında; sözüyle etmese gözüyle ihtar ederdi babam.

Babama gelip bir şeyler sorarlardı mesela; ağzından çıkan ilk laf hep "Allahu alem" yani doğrusunu Allah bilir olurdu. Onların dilinden katî bir söz duymadım hiç. Keskin, hüküm verici laflar söylemezlerdi. O yüzden ağzımdan hüküm verici bir laf çıktığı an çok rahatsız oluyorum. Maalesef bu gaflete düşüyoruz, dönemimiz, devrimiz buna fazlasıyla zemin hazırlıyor. İnsanların sizi çekmeye çalıştığı nokta da etkili tabii. Ağzımdan hüküm gibi çıkan sözün

ağırlığını ilk ben hissediyorum. Bunu vermişler bize işte. Hemen o sözün ardından pişmanlık duyuyorum.

Sizden önceki kuşağın başka belirgin özellikleri nelerdi?

Mesela riya konusunda çok hassastılar. Kimisi musikişinastı, sanatkârdı, coşkululardı; o ruhla avamın anlayamayacağı şeyler konuşurlardı belki ama hiç riyaları yoktu. Riya olmayan yerde gıybet de olmuyor. O yüzden onlardan, kimsenin arkasından tek laf duymamışımdır. Benim ulaştığım rahmetli Mesih Amcam, babam, Şibli Amcam, Vecit Amcam zaman zaman çok celallenirlerdi, bir yanlış görseler hemen insanın yüzüne söylerlerdi. Bir de sevmedikleri adamlara karşı -zinhar- ağızlarından bir muhabbet lafı dökülmezdi. Babam bakışıyla “Sen benden uzaksın” derdi öylelerine. İbrahim Hakkı Hazretleri’nin şeyhi İsmail Fakirullah Hazretleri’nin “Anlarsa uzağım, yakınımıdır; anlamazsa yakınım, uzağımdır” sözü, onların hayat felsefesi idi âdeta. Münakaşaya girmezlerdi mesela. Uzakta tuttukları insan da ne kadar çabalasa bir adım yaklaşılamazdı.

Mesela öyle bir zat hatırlıyorum. Kendi dergâhının şeyhi rahmetli olmuştu, halef de oydu. Bir gün Babamı ziyarete geldi, şeyhlik vazifesini nasıl yerine getireceğini sordu -gerçi babam şeyh değildi- babam da durdu, “Vallahi sen bana çok zor bir şey soruyorsun, evvela adam olacaksın, ibadetlerini samimiyetle yerine getireceksin” dedi. Muhammedî ahlak dediğimiz güzellikleri sıraladı. Sonra dedi ki, “Bunların hiçbirisi sende yok ama mübarek olsun, senin müridin de sana göre olur, senin yakını bırakmazlar. Sen bunu bana sorma, bu benim bildiğim bir şey değil.” Hiç sakınmazdı lafını.

Hepsinde Allah korkusu çok güçlüydü. Kimsenin hatırına, gönlüne göre laf söylemezlerdi. Bakış noktaları buydu, eksikleriyle, kusurlarıyla kapıları Hakk’ın kapısıydı. Başka kapılara hiç tenezzül etmediler hayatları boyunca.

Babam mesela, hayatı çok enteresandır. Gider, bir memurluğu beğenmez, bırakır gelir. Hoşlanmadığı insanlara yüz vermez, sev-

diklerini de canından aziz bilirdi. Kimseye hesap vermezdi. Ama hesap verdiği, çok korktuğu bir yer vardı; onu da biliyoruz.

Babanızın İbrahim Hakkı Hazretleri'yle manevi bağı nasıldı?

Babamın hayatı İbrahim Hakkı Hazretleri'nin gölgesindeydi zaten. Erzurum'dan Tillo'ya yaya gitmiş dedesinin türbesine. Babamda İbrahim Hakkı Hazretleri'nden tevarüs etmiş büyük bir Tillo aşkı vardı. Bu aşk ondan da bize nüfuz etti. Ben Tillo'ya gittiğimde oraya kendi gözümle bakmadım. Tillo, basit bir coğrafya parçası değildi, baktığım yerleri taş toprak olarak görmüyordum. İbrahim Hakkı Hazretleri Tillo'da ne bulmuşsa babamın gönlündeki Tillo da oydu. Zaten sık sık özler ve giderdi.

Babamla iki kere gitmek nasip oldu, vefatından sonra birkaç kere onsuz gittim, ama sanki yanımızdaymış gibi hissettim. İlk gittiğimde lise son sınıftaydım. Sanki bu dünyanın dışında bir beldeye gidiyor gibiydik.

Yalnız mı gittiniz babanızla?

İlk gidişimde annem de vardı. Annem okumuş bir kadın değildi, ilkokul mezunuydu ama o dünyaların farkındaydı. Çünkü bu işlerin mektebi ayırır. Annem, babamda her şeyi görüyordu. Ona öyle bir bağlılığı, aşkı vardı. Babam bizi annemle beraber aldı götürdü Tillo'ya. İbrahim Hakkı Hazretleri, İsmail Fakirullah Hazretleri, Molla Bekir Efendi Hazretleri, Osman Hasanî Efendi Hazretleri sanki hep beraberdik. Çünkü daha önce babam onlardan bize çok sık bahsetmişti. Bu bahsedişler alelâde bir şekilde olmuyordu. Babam konuştuğça onların aramızdan çekilip gittiklerini unutuyorduk. Âdeta yanı başımızda yaşamaya devam ediyorlardı. Mesela içlerinden biri benden bir bardak su istese hiç yadırgamayacaktım.

Babanızın ulu dedesiyle büyüklerle olan bağından bahsediyorduk...

Evet, o bir aşk adamıydı. Mana âleminin büyüklerinin hepsine iştiaqla bağlıydı aslında. Türkiye'deki pek çok evliyanın türbesi-

ni ziyaret etmişti; kimin nerede yattığını bilirdi. Seyahati severdi babam, çoğu kere yaya dolaşırđı, bizi de dolaştırırdı. Bazen peşine takıp bir yerlere götürürdü bizi, mesela bir köye giderdik. Sabah erkenden kalkar, bizi de kaldırırdı. Abdestimizi alıp peşine düşerdik. Bizi alıp kırlara götürürdü. Sonra elini kulağına atar, dağlarda tepelerde ezanını okurdu; sesi de dâvudîydi. İşte bu hâllerinde hep İbrahim Hakkı Hazretleri'nden gelen aşkı görüyorsunuz. O ocağın dumanının tüttüğünü görüyorsunuz hâlâ. Biz de onu izlerdik. Sonra arkasında namaza dururduk. Böyle bir baba işte... Babamın baba çevresi de hep velilerle dolu; selam verdiği veli, alışveriş yaptığı veli... Böyle bir dünya. Başka nasıl biri olarak yetişebilirdi ki o çevrede, o ocaklarda?

Babamın babası olan ve adını İbrahim Hakkı Hazretleri'nin büyük oğlundan alan dedem İsmail Fehim Efendi de -ki aile içerisinde Hacı Fehim Efendi olarak zikredilir- zaten İbrahim Hakkı Hazretleri'nin hakkıyla mirasçısı olan bir zat; hem ilmiyle hem sanatkârlığıyla. Bütün aile ona da çok hürmetliydi. Bizim ailede büyükler öyle hürmetle anılırdı ki, babalarının adı geçtiğinde toparlanırlardı. “Efendi Baba” derlerdi. Hiçbir zaman “babam” lafını duymadım onların ağızlarından. Mesela Hacı Fehim Efendi'ye hürmeten adı Fehim olan ağabeyime büyüklerimiz “Fehim Efendi” derlerdi. Gitti o nesil tabii, şimdi kalanlar “Fehim” diyorlar.

Hazret'in büyük oğlu İsmail Fehim Efendi hakkında neler biliniyor?

Fehim Efendi, İbrahim Hakkı Hazretleri'nin ilk hanımı Firdevs Hanım'dan olma büyük oğlu, sanatkâr bir zat. Babamın babasına da onun adını vermişler. O yüzden bu iki zat bazen karıştırılıyor. Fehim Efendi de âlim. Onun da kitabı var; *Miyarü'l-Evkat*, iki nüsha yazılmış, biri Tillo'da diğeri sanırım amcamın üniversiteye bağışladığı emanetler arasında. Fehim Efendi aile içerisinde entresan menkıbelerle anılır, kendisi için “ricalü'l-gayb”dan da denir, yani Allah'ın gizli velilerinden olduğu söylenir. Alır başını gidermiş

mesela. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin, evlatları arasında İsmail Fehim Efendi'ye özel bir nazarı var. O da astronomiyle ilgileniyor. Hindistan'a falan gidermiş. En son nereye gittiği, nerede kaldığı bilinmiyor.

Hatta bununla ilgili şöyle de bir menkıbe anlatılır. Bir gün dönüp Erzurum'a gelmiş, kardeşi Mehmet Şakir Efendi'nin kızı; "Emmim geldi, emmim geldi." diye çok sevinmiş. Emmi sürekli dışarılara gittiği için çok özlüyorlar tabii. Tedbir olarak kapıyı üstüne kilitlemiş ki bir daha gitmesin. Sonra koşa koşa babasının yanına varmış, bu müjdeyi vermiş, babası da gülümsemiş, "Emin misin gördüğüne kızım?" demiş. O da arif tabii, işin mahiyetini anlıyor. Kızı, "Gördüm tabii, hem de kapıyı üstüne kilitledim gitmesin diye" demiş. Gelip bakmışlar ki Fehim Efendi yok odada. Anlatırlar ki her perşembe günü o evin dolabının kapısı açılır ve etrafa bir güzel koku yayılmış.

Bu menkıbeyi babam anlatırdı ama onun kimden duyduğunu, hikâyenin aslının neye dayandığını pek hatırlamıyorum. Ama babam da Fehim Efendi'nin ricalü'l-gaybdan olduğunu söylerdi. Hatta içimize Fehim Efendi'nin muhabbetini öyle yerleştirmişti ki, gençliğimde alıp başımı Hindistan'a gitmeyi isterdim. Çünkü oralarda bir yerlerde Fehim Efendi'yi göreceğime inanıyordum. Doğrusu bunu hâlâ istiyorum, gidersem izlerini buldurur belki diye düşünüyorum, ya nasip...

Fehim Efendi'nin sanatkâr olduğunu söylemişsiniz...

Evet, musikişinas olduğunu, şair ve müzehhip olduğunu biliyoruz. Fehim Efendi'nin bir santuru varmış mesela. Biliyorsunuz santur kanuna benzer, ama ondan farklı özellikleri olan bir enstrümandır. Mesih Amcam, İbrahim Hakkı Hazretleri'nin emanetlerini Atatürk Üniversitesi'ne bağışladı; o santur da onların arasında¹. Araştırmacıların hizmetine bağışlandı emanetler, ama şimdiye kadar

1 Bu santur ve emanetlerin fotoğrafları kitabın sonunda bulunan albümde yer almaktadır.

pek yararlanılmadı onlardan. İnşallah şimdiden sonra yararlanılır. O emanetler arasında Fehim Efendi'nin kendi eliyle tezhiplendiği santuru var. Hatta bununla ilgili bir menkıbe de anlatılır. . . Erzurum mutaassıp bir yer. Bu aile de tabii âlim bir soydan geliyor. İbrahim Hakkı Hazretleri ana tarafından Hazret-i Peygamber^(sav)'in soyundan geliyor, baba tarafından da âlimler var. Fehim Efendi sabahın erken saatlerinde santuruyla baş başa kalmayı çok seviyor. Sesi de çok güzelmiş, doğan günü musikinin ilahi ahengiyle selamlıyor. Bu sesin etkisinde kalan çiftçiler durup dinlerlermiş, bu yüzden işlerine geç kalırlarmış. Durumdan rahatsız olan bazı yaşlı insanlar Fehim Efendi'yi babasına şikâyet ediyorlar; "Oğlunuz lüzumsuz işlerle uğraşıyor" diyorlar. Hazret'in durumdan haberi de, rızası da vardır tabii, ama yine de onların da gönlünü etmek için "Ya öyle mi? Gelin gidip birlikte dinleyelim, bakalım ne söylüyor?" diyor. Gidip dinliyorlar ve kendileri de mest oluyorlar, bu sefer "Efendi bizi affet, bu aleti dinlerken insan 'Allah Allah...' zikrinden başka bir ses duymuyor" diyorlar.

Ailede sanatkârlık genetik sanki. Babanız da sanatkârı değil mi?

Evet, babam da şairdi, resim yapardı, hat sanatına ve musikiye büyük ilgisi vardı. Şiire de çok meraklı olduğu için İbrahim Hakkı Hazretleri'nin şiirlerini tahlil ederdi. Hazret'in, şiiri genellikle vasıta olarak kullandığını söylerdi. Ancak bunun ondaki sanat endişesine engel olmadığını belirtirdi. Buna örnek olarak İbrahim Hakkı Hazretleri'nin *Su Kasidesi*'ni, gösterirdi. Bildiğiniz gibi Hazret'in de;

*Su vadi-i hayrette her seng ile ceng eyler
Deryasına vuslatta âheng-i peleng eyler*

beytiyle başlayan *Su Kasidesi* vardır. Vahdet denizine koşanların mücadelelerini, gayretlerini, neşelerini sembolik bir anlatımla; taşlara çarpa çarpa, raks ede ede, şarkılar terennüm ederek gâh durgun, gâh coşkun akan sulara benzetir bu kasidede. İbrahim

Hakkı Hazretleri'nin mürşidi İsmail Fakirullah Hazretleri'ne yazdığı “akıbet” redifli şiirini de çok okurdu. Bu şiirde Hazret, mürşidine duyduğu aşkı ve onun kendisini nasıl irşat ettiğini anlatır. *Su Kasidesi*'nden de en çok “Geh nâme-i Rûm eyler geh raks-ı Firenk eyler” mısraını zikrederdi. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin coğrafyasının ne kadar geniş olduğuna misal gösterirdi bunu. Derdi ki; “Be mübarek, sen Frenk'in raksını nerde gördün, Rum'un nağmesini nerden duydun!”

İbrahim Hakkı Hazretleri'nin musikiye dair bir gazeli de vardır; orada perdelerden, makamlardan bahseder ve musiki ilminin aşk ehlinin şehadeti olduğunu söyler. Babamın, musikiye de çok merakı olduğu için, İbrahim Hakkı Hazretleri'nin oğlu Fehim Efendi'ye bu yönüyle de hayranlığı vardı. Bunları aileden öğrendik hep. Biz oturup da üzerinde araştırma yapmadık. Hazır bulduk bilgileri. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Fehim Efendi'ye muhabbetini büyüklerimiz biliyorlardı, sürekli içindeydiler çünkü. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Fehim Efendi'de gördüğü dünyaları onlardan öğrendik onlar hep zikrederdi. Dedeleriyle birlikte Fehim Efendi'ye de hayrandılar.

Erzurum'dan Tillo'ya Bir İrfan Yolculuğu

Bana can deyince çor geliyordu.

Hazret'in hep oğlundan ve torunlarından bahsettik. Peki, kendisinden evvel kimler var?

Hazret'i hep babası Osman Hasanî Efendi ile birlikte anlatırlardı. İbrahim Hakkı Hazretleri'ni, İsmail Fakirullah Hazretleri'ne götüren yol Osman Hasanî Efendi'yle başlıyor çünkü. Hikâye oradan başlıyor. Osman Hasanî Efendi bizim hayatımızda edebin, merhametin, masumiyetin hatırlatıcısı olarak yer tutmuştur. Onun adı geçince gözlerimiz yaşarır neredeyse. Çünkü manevi yolculuğu çok hazin ve çilelidir. Âdeta İbrahim Hakkı Hazretleri'nin yolu kısalsın diye o uzun çileyi üstüne almış gibidir.

İbrahim Hakkı Hazretleri bizim hayatımızda tek başına değildi. Onu İsmail Fakirullah Hazretleri'nden ayrı düşünemedik. İbrahim Hakkı Hazretleri'ne nasıl saygı gösteriyorsak o da manada pirimizdi yani. Destursuz ne düşündüğümüz, ne de ağzımıza aldığımız büyük bir zat o.

Osman Hasanî Efendi kimdir, hakkında ne biliyoruz?

İbrahim Hakkı Hazretleri *Marifetname*'de ailesi hakkında -gelenekte pek alışılmadık bir surette- geniş bilgi verir. Orada

Horasan'dan geldiklerini, Oğuz'un Kayı boyundan olduklarını söylüyor. Hasankale'de yerleşiyorlar, Erzurum'a daha sonra geliyorlar. Dedesi Molla Bekir Efendi çok cömert bir zat. İbrahim Hakkı Hazretleri bunu *Marifetname*'de anlatıyor. Molla Bekir Efendi sofraya misafirsiz oturmazmış, eğer kimse yoksa gerçekten aç yatarmış. Allah gani gani rahmet etsin, genç yaşta vefat eden bir Veli Amcamız vardı, Bekir Efendi'nin cömertliği aynıyla onda tebarüz etmişti. "Veli huylu bir Veli'yi kaybettik"; Cemalettin Server Revnakoğlu, Veli İbrahimhakkıoğlu'nun ölümü üzerine böyle yazmıştı. Rahmet istedi galiba hikâyenin ortasında hatırıma geldi. Neyse biz tekrar ulu dedemize geçelim; Osman Hasanî dedemiz doğduğu zaman babası Hasankalelilere büyük bir ziyafet veriyor. Bu arada belirtiyim aile içerisinde bu ulu dedemiz, Molla Osman, Derviş Osman hitaplarının yanı sıra Osman Hasanî diye de anılırdı.

Osman Efendi'nin çok güzel bir hatıratı vardır. Onu okuyunca insanın gözlerinin dolmaması mümkün değildir. O kadar içtendir ki... Kendisi ahlaken çok zarif ve çok edepli. Öylesine edepli ki evlendiği gün mahcubiyetinden minarede saklanıyor mesela. Ta küçüklükten bildiğimiz hikâyelerden birisi budur edep konusuna örnek olarak. Bunu günün idrakine kesinlikle anlatamazsınız. Ancak öyle bir kültürün içinde büyümüş bir insan anlayabilir bunu. Damat efendiyi arıyorlar ama ortada yok, mahcubiyetinden saklanmış.

Molla Bekir Efendi, oğlunun ilk eğitimini Karaşeyhoğlu İbrahim Efendi'den aldırıyor. O sıralarda bir sonbahar akşamı Özbek illerinden Zekeriya isimli bir derviş geliyor misafir olarak. Babası, Osman Efendi'yi bu misafir dervişin hizmetine memur ediyor. Fakat Erzurum'un havası, farklı iklimlerin insanı olan Özbek dervişini hasta ediyor. Osman Hasanî Efendi hasta misafirine altı ay boyunca hizmette kusur etmiyor. Bir gün odada hizmete hazır şekilde beklerken derviş efendi yatağından fırlıyor ve cezbe hâlinde odanın içerisinde dört dönüyor. İstanbul'daki büyük bir yangından haber veriyor ve can havliyle onu söndürmeye çalışıyor. Bu olaydan bir müddet sonra İstanbul'dan, saraydan bir vezirin hizmetçisi Hasankale'ye geliyor

ve aynı yangını anlatıyor. Biliyorsunuz uzaktan yangın söndürme veliyullahta görülen kerametlerdendir. Özbek şeyhin bu kerameti üzerine Osman Efendi'nin ona muhabbeti daha da artırıyor.

Derviş Hasankale'de altı ay kalıyor. Ayrılırken diyor ki, "Sen görevini tamamladın, bize izzet ü ikramda kusur etmedin, şimdi sıra bizdedir, muradın ne ise onu söyle ki, senin için muradının kabul olacağı kapı açılmıştır." O da diyor ki, "Benim muradım ahirete iman ile geçmek ve cennet saadetine ermektir." Derviş diyor ki, "İmanın aslı manen yücelmektir, o yüzden isteğini yüce tut." Bu sefer Osman Hasanî Efendi ağlayarak "Cennet'te Cenab-ı Hakk'ın Cemalini görmeyi murad ediyorum" diyor. Derviş, tekrar dileğini yüce tutmasını ihtar ediyor ve "Marifet odur ki Mevlâ'yı bu dünyada bulasın" diyor. Hemen uyanıyor Osman Efendi, eteğine yapışiyor dervişin. Özbek derviş onun iki kaşı arasına nazar eyliyor ve kelime-i tevhid çekmesini öğütleyerek yola revan oluyor. Onun görevi o kadar çünkü: yolu açmak. Yol, İsmail Fakirullah Hazretleri'ne götürecek. Ama henüz Derviş Osman bunu bilmiyor. Çünkü aradığı mürşidini bulmadan, menzile varmadan çekecek daha çok çilesi vardır. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin manevi yolculuğunun hikâyesi babasıyla başlıyor. İşte o derviş Zekeriya Efendi ilk ateşi yakıyor.

O sıralarda istihareye yatıyor Osman Efendi, rüyasında dünyayı terk edip Mevlâ'yı talep etmesi emrediliyor. Kelime-i tevhidi daimi zikre başlıyor. Ne oluyorsa oluyor, her şey yerinden oynuyor ve hayatı değişiyor. Dışarıdan görünen bir şey yok, gene o halim selim insan ama iç dünyasında kıyametler kopuyor. Hâlınden Karaşeyhoğlu İbrahim Efendi'ye bahsediyor. O sırada babası Molla Bekir Efendi, Azak Seferi'ne gidiyor ve şehit oluyor. Kırım Kefe'de Ulu Cami avlusuna defnediliyor.

Molla Bekir Efendi rahmetli olduktan sonra Osman Hasanî Efendi'nin yükü fazlalaşıyor tabii. Bizim kültürümüz muhabbet üzere; sevgili muhabbeti, akraba muhabbeti çok büyük. Babamın babası Hacı Fehim Efendi çocuklarına olan muhabbeti için hep, "Ben evlatlarımla Yakub'uyum" dermiş. Bu ailenin özelliğidir

muhabbet. İnsana bakışları derindir. Osman Hasanî Efendi'nin kardeşleri var, sorumlulukları var, bir dünya işi onun üstüne kalıyor. O durumdaki bir insan için bu ne çiledir; düşünebiliyor musunuz? Gönlü başka yerde, Hakk ile beraber olma dileğinde ama dünya peşini bırakmıyor, öyle bir sıkıntı içerisinde. Tabii bu manevi yolculukta sadece iç dünyasında değil, fizikî anlamda da sıkıntılar yaşıyor. Hatıratında, "Temmuz ortasında zemheride kalmış gibi tir tir titrerdim" diyor. Kış günü de derisi kavrulmuş, soyulmuş. Bu hâlleri daha çok Erzurum'da yaşıyor.

Erzurum'a gidişi nasıl olmuş?

Hasankale'de huzuru kaçıyor bir kere, çünkü kapı çağırıyor, çağırın kapı büyük ama kimin çağırdığını henüz bilmiyor. Orayı bulmanın arayışı başlıyor. Erzurum'a göçmeye karar veriyorlar, o sırada İbrahim Hakkı Hazretleri henüz çok küçüktür. Kardeşyhoğlu İbrahim Efendi diyor ki, "Beraber gidelim, komşu olalım orada." Erzurum serüveni böyle başlıyor. Erzurum'da imamlık yapıyor ama ne imamlık! Mesela bir seferinde adamın biri vefat ediyor, cenaze var; cenaze yıkanacak ama Osman Hasanî Efendi ortada yok. Gidip buluyorlar, "Etmeye eyleme, gel!" diyorlar. O da "Benim yıkamam şart değil, başkası yıkasın" diyor ve adamları gönderiyor. Hatıratında bu olaydan "Bunu da savuşturduk" diye bahsediyor mesela.

Galiba Hazret kendisinden memnun olmamak gibi bir ruh hâli içinde... Bu hâl yolculuğun icaplarından mıdır?

Evet, seyr u sülûk yolculuğunda görülen hâllerden biridir bu. Seyr u sülûkta yaşananların zaman zaman uzviyete de tesir ettiği görülür. Temmuzda titremesi, kış günü ateşten teninin kavrulup derisinin dökülmesi bunun işaretleridir. Mesela şöyle bir ifadesi var: "Öyle hüsn-ü hulka sahipken bu kabih huya ve bu maraza müptela olan kimsenin daha gözü yaşlı kurusun mu?" Önceleri halim selim, güzel ahlaklı biri iken bu hastalıklı hâllere düşeli kendince huyunun çirkinleştiğini ve bu yüzden de gözünün yaşının kurumadığını söylüyor.